

Інформація за іншими предметними напрямками досліджень за спеціалізаціями в галузі знань 08 – “Право”

УДК 347.91(477): 347.633

ТУБОЛЬЦЕВА Я.С., аспірант кафедри цивільного процесу,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**ВИКЛЮЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ УСИНОВЛЕННЯ
У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ**

***Анотація.** У статті досліджено процес зародження інституту усиновлення в Україні з найдавніших часів на підставі аналізу чинної в різні історичні періоди нормативно-правової бази та наукової літератури. Виявлено існування різних форм усиновлення на кожному окремому етапі розвитку державності та суспільного життя, що конкретно залежали від правил оформлення та компетенції органу, що наділений таким правом законодавцем того чи іншого часу. Зроблена спроба навести хронологічну послідовність становлення даного інституту у цивільному процесуальному праві України та виокремити характерні особливості, що зумовлені специфікою впливу законодавства зарубіжних держав.*

***Ключові слова:** становлення законодавства, історичний розвиток, нормативно-правове регулювання, усиновлення, цивільне судочинство, судовий порядок.*

***Summary.** The article examines the process of the commencement of the adoption institution in Ukraine since ancient based on the analysis of the legislation and scientific literature current in different historical periods. The existence of various forms of adoption at each separate stage of development of statehood and social life, which specifically depended on the rules of registration and competence of the body, which is endowed with such a right by the legislator at that time, has been identified. An attempt is made to bring the chronological sequence of the formation of this institute in the civil procedural law of Ukraine and to distinguish the characteristic features that are caused by the specifics of the influence of the legislation of foreign countries.*

***Keywords:** formation of legislation, historical development, legal regulation, adoption, civil proceedings, judicial procedure.*

***Аннотация.** В статье изучается процесс зарождения института усыновления в Украине с древнейших времен на основе анализа действующей в разные исторические периоды нормативно-правовой базы и научной литературы. Установлено, что на каждом отдельном этапе развития государства и общественной жизни существовали различные формы усыновления, которые конкретно зависели от правил оформления и компетенции органа, который был наделен таким правом законодателем того времени. Сделана попытка привести хронологическую последовательность становления данного института в гражданском процессуальном праве Украины и выделить характерные особенности, обусловленные спецификой влияния законодательства зарубежных государств.*

***Ключевые слова:** становление законодательства, историческое развитие, нормативно-правовое регулирование, усыновление, гражданское судопроизводство, судебный порядок.*

Постановка проблеми. Усиновлення, як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є одним із найстаріших, класичних, але досить складним інститутом права, оскільки окремі його елементи регулюються різними

галузями права. Визначення особливостей врегулювання процесуальних питань усиновлення неможливе без врахування історичного досвіду розвитку його основних засад як інституту права. Слід врахувати, що з часу введення в дію оновленого Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПКУ), за правилами цього нормативно-правового акту судами загальної юрисдикції розглядалось 8933 справи та матеріалів зазначеної категорії. Тому, з урахуванням застосування історичного підходу наукового дослідження, зміст якого вдало розкритий в роботі О.Г. Данильяна та О.П. Дзьобаня, вважаємо за необхідне проаналізувати особливості розвитку інституту усиновлення у вітчизняному цивільному процесуальному законодавстві [1, с. 296].

Результати аналізу наукових публікацій. Питання інституту усиновлення розглядалися у правовій літературі з позиції історико-правового дослідження, становлення у сімейному праві, а також етапи розвитку цивільного процесуального права, таким вченими як Г.І. Вершиніна (H.I. Verzhynina), І.В. Ковальчук (I.V. Kovalchuk), В.В. Комаров (V.V. Komarov), Н.П. Косенко (N.P. Kosenko), М.В. Логвінова (M.V. Lohvinova), О.В. Розгон (O.V. Rozghon), З.В. Ромовська (Z.V. Romovska), та багато інших. Разом з тим, відсутнє спеціальне комплексне дослідження історії становлення і розвитку інституту усиновлення в цивільному процесуальному праві України.

Метою статті є визначення передумов формування та процесу становлення інституту усиновлення у цивільному процесуальному праві України на різних історичних етапах.

Виклад основного матеріалу. Усиновлення має довгу історію становлення як правового явища. Розуміння його змісту було закладено ще в давнину, а згодом розвивалося та зустрічалося в законодавчих приписах стародавніх держав. Хоча усиновлення тісно пов'язано із нормами римського цивільного права, його процедура не була ретельним чином закріплена в нормативних актах того часу. Так, усиновлення отримало суто юридичну форму і розглядалося як встановлення батьківської влади над чужими дітьми з виникненням відносин, подібних спорідненості.

В Стародавній Русі діяла важлива пам'ятка українського права “Руська Правда”, що не виділяла норм щодо регулювання усиновлення. В основі такої процедури з часів Київській Русі були норми звичаєвого права та обряди: “переродження” або обряд фіктивного народження (імітувати пологи міг і чоловік); одруження з вдовою брата; фактичний прийом усиновленого до будинку; особливий договірний акт між усиновителем і особою, що усиновлюється. Згодом, після хрещення Русі (988 р.) церква поступово почала брати на себе те, раніше регулювалось звичаєвим правом. Усиновлення здійснювалося церквою та освячувалося особливим церковним обрядом, який називався “слинотворення” [2, с. 32-33].

Таким чином, процес усиновлення того часу мав так звану звичаєву або примітивну форму. Така процедура регулювалася нормами звичаєвого права й гарантувалася засадами тогочасного суспільства, здебільшого всі процесуальні дії здійснювались в усній формі або певного обряду, порядок вчинення учасниками процесу дій при розгляді та вирішенні справи не мав чіткого визначення, а витікав із логіки самого обряду, та, як результат, не відображався у спеціальних документах.

Довгий час норми й процедура усиновлення не піддавались змінам. Як відомо, внаслідок поділу Польщі, російсько-турецьких війн, ліквідації козацтва українські землі на початок ХІХ ст., опинилися під владою Російської та Австрійської імперій.

Усиновлення на західноукраїнських землях було досить поширеним суспільним явищем, яке визначалося довгий час звичаєвим правом. Робота над кодифікацією цивільного та інших галузей права в останній чверті ХVІІІ ст. призвела до прийняття

Галицької книги законів 1797 г., а згодом – Цивільний кодекс для всієї Австрії був затверджений імператорським патентом і з 1 січня 1812 р введений в дію під назвою “Загальне цивільне уложення для спадкових земель Австрійської монархії” [3, с. 228].

Питанням усиновлення було присвячено статті 179 – 186 глави III “Про взаємні права батьків і дітей” вищевказаного нормативного акту. Під час усиновлення між сторонами обов’язково мав укладатися договір, що мав бути затверджений у судовому засіданні. Ця вимога встановлювалася для того аби попередити незаконне усиновлення, а також переконатися, що сторони витримали всі вимоги закону. Відповідно до §185 Загального цивільного уложення Австрійської імперії 1811 р. договір про усиновлення можливо було розірвати лише внаслідок взаємної домовленості сторін, причому виключно в такій формі, в якій його було укладено. Та, незважаючи на введення в дію Австрійського цивільного кодексу, на українських землях продовжували діяти норми звичаєвого права. Таким чином, в період з 1829 до 1920 рр. було розглянуто 26 справ про встановлення опіки над дітьми-сиротами і жодної справи про усиновлення [4, с. 70-74]. Цікаво, що на території вже сучасної західної держави Австрійське загальне цивільне уложення 1811 р. зі змінами та доповненнями є чинним і досі.

На українських землях у складі Російської імперії законодавство про усиновлення стало розвиватися так, як і на західноукраїнських землях на початку XIX ст., хоча у нормах права XVIII ст. вже зустрічався інститут усиновлення. В Указі Петра I 1714 р. “Про єдиноспадкування” та Інструкції про магістрати 1724 р. про усиновлення згадувалося лише стосовно передачі спадкоємцям майна спадкодавця [5, с. 17]. Згідно з “Правами, за якими судиться малоросійський народ” 1743 р., усиновлення – це правовий акт, за яким батьки брали чужих дітей як своїх природних й допускали їх до спадщини (Гл. XIII, арт. 14, п. 1). На жаль, цей документ не врегулював безпосередньо процедуру усиновлення, але, як стверджує І.В. Ковальчук, безумовно мав значний вплив на становлення правового інституту усиновлення на українських землях [6, с. 14].

Таким чином, не зважаючи на те, що усиновлення знайшло вже нормативного закріплення у законодавстві, не була розроблена детальна процедура розгляду справи. Тобто, відсутність певної послідовності вчинення судом та учасниками процесу процесуальних дій та, крім того, фіксування цих дій у процесуальних документах, не могло не позначатись на реалізації самого усиновлення.

Сві розвиток законодавство, присвячене усиновленню, отримало на початку XIX століття. Олександр I видав Указ 11 жовтня 1803, що дозволяв дворянам, у яких були відсутні свої діти, всиновлювати найближчих законороджених родичів “через передачу їм за життя прізвища та герба” та зрівнював спадкові права усиновлених дітей з правами рідних. Протягом всього XIX століття усиновлення зберігало принцип становості й кожен раз оформлялося індивідуальним актом імператора. У наступні роки було видано ряд нормативних актів, що регламентували умови та порядок усиновлення для різних станів (з 1817 р. надається право бездітним громадянам всиновлювати кількох близьких родичів з привласненням їм свого прізвища; 12 січня 1828 р. – приписка купців і міщан до власного звання підкинутих дітей, тих, хто не пам’ятає споріднення, та осіб, що перебувають на вихованні, законодавчо визнається формою усиновлення) [7, с. 245].

Введений в дію 1 січня 1835 р. Том X Зводу Законів Російської імперії у частині першій Звод законів цивільних продовжував охороняти принцип становості. Відділення п’яте “О дітях усиновлених” (ст. 145 – 151) Глави першої Розділу другого Книги першої встановлювало правові норми, що регулювали інститут усиновлення тієї доби [8]. Правова регламентація процесуальних питань знайшла своє відображення в Статуті

цивільного судочинства 1864 року (далі – СЦС 1864 р.). Так, судова реформа 1864 р. Олександра II внесла великі зміни в судоустрій і судочинство тогочасної імперії.

Спочатку Статут складався з чотирьох книг, а з квітня 1866 р. впроваджувались правила неспірного або охоронного порядку судочинства з доповненням Статуту Книгою IV, що мала назву “Судочинство охоронне”. Так, правила про посвідчення судом договірної угоди між особами про усиновлення були введені в судові статuti лише Законом від 12 березня 1891 р. “Про дітей усиновлених і узаконених” і впроваджені зі змінами до закону від 3 червня того ж року, а згодом законом від 3 червня 1902 р. “Про поліпшення становища незаконнонароджених дітей” [9, с. 488-506]. Відділ книги охоронного провадження, що містив регламентацію процедури розгляду справ про усиновлення (Розділ VII ст. 1460-8 і 1460-12), було складено членом Остагожского окружного суду Е.І. Гельвіхом. Необхідно відзначити, що за СЦС 1864 р. розрізнялося усиновлення та узаконення дітей, причому узаконити можливо було лише своїх дітей, а усиновити – своїх та чужих.

Подальший огляд законодавства вказує на те, що усиновлення регулювалося в основному нормами матеріального права. Правила, встановлені СЦС 1864 р., передбачалися тільки для дворян та осіб привілейованих станів. Для інших осіб був спрощений порядок усиновлення в залежності від станової приналежності: селяни та міські жителі – з дозволу казенної палати шляхом приписки дитини до сімейства усиновителя, особи козацьких чинів та нижчі військові чини – по розпорядженню начальства цих чинів [8].

Для дворян процедура усиновлення складалася з декількох етапів. Спочатку здійснювалася у нотаріуса складання акту про усиновлення, надалі подавалася звернення до суду з дозволом про усиновлення, а після судової процедури- підтвердження цього акту судовою палатою.

Сам процесуальний порядок усиновлення також мав свої особливості. Прохання про усиновлення подавалося в окружний суд за місцем постійного проживання або усиновителів, або усиновленої дитини (ст. 1460-1 СЦС 1864 р.), а де не було окружних судів – усиновлення здійснювалося судовими місцями. Розглядалися справи про усиновлення суддею окружного суду одноособово. У проханні (заяві) про усиновлення було достатнім вказати на те, що усиновлена дитина дійсно не перебуває вже в усиновленні у іншої особи. Подання доказів на підтвердження цього факту законом не було встановлено. З проханням про усиновлення дитини могли звернутися тільки особи, які бажали стати батьками по відношенню до усиновлюваного.

Окружному суду, що розглядав справу про усиновлення, мали бути представлені дані, що офіційно засвідчують наявність згоди всіх учасників усиновлення (ст. 149 Зводу законів цивільних). Згоду на усиновлення могло бути виражено підпискою в судовому засіданні, в проханні на ім'я суду або в іншому документі від осіб, які виявили згоду (ст. 1460-9 СЦС 1864 р.). Воля усиновителя остаточно виражалася в проханні про усиновлення і не потребувала підтвердження перед судом.

Суду також повинні бути надані відомості щодо дотримання інших, встановлених ст.ст. 145-151 Зводу законів цивільних, умов: вік (усиновитель має бути не молодшим за 30 років й бути старшим за усиновленого на 18 років), сімейний стан (не дозволялося усиновлювати особам, які за саном своїм приречені на “безбраччє”), релігія (заборонялося усиновлення християн нехристиянами), згода іншого з подружжя при усиновлення одним із них.

При розгляді клопотання про усиновлення окружним судом опікунські установа мала представити “посвідчення”, яке підтверджує, що усиновлення не звернеться на шкоду усиновлюваної дитини [10, с. 287].

Результатом розгляду справи було винесення судом ухвали про задоволення клопотання або про відмову в задоволенні, після збору всіх вищевказаних матеріалів й вислухавши висновок прокурора. Усиновлення вважалося таким, що відбулося з дня набрання ухвалою суду законної сили. Дану ухвалу можна було оскаржити до Судової палати в порядку охоронного провадження. Відповідно до СЦС 1864 р. зі скаргою на ухвалу окружного суду у справах про усиновлення мав право звернутися і прокурор. Особам, права яких порушувались неправильним усиновленням, надавалося право заперечувати під час провадження у справі або розпочати власний спір за правилами позовного провадження протягом 2 років від дня набрання ухвалою суду законної сили, але за умови, що усиновитель був ще живий [9, с. 510].

Аналіз вищевикладеного дає підстави стверджувати про те, що саме в той період відбулося зародження цивільної процесуальної форми справ про усиновлення як врегульованого нормами цивільного законодавства порядку вчинення судом, особами, які беруть участь у справі процесуальних дій у процесі розгляду та вирішення даної категорії справ охоронного провадження, а також оформлення таких дій у процесуальних документах. Як вірно стверджувала Н.О. Чечіна, будь-яке судочинство, повне чи спрощене, здійснюється в межах процесуальної форми, за відповідними процесуальними правилами, на основі загальних принципів, закріплених процесуальним законодавством [11, с. 185]. Також, слід звернути увагу, що деякі елементи механізму правового регулювання досліджуваного періоду простежуються в чинному матеріальному та процесуальному законодавстві.

Наступним етапом було введення в дію Кодексу законів про акти громадянського стану, шлюбне, сімейне і опікунське право від 22 жовтня 1918 р., яким на майбутнє інститут усиновлення скасовувався, й такі правила діяли до 1 березня 1926 року, коли російська влада видала Декрет ВЦВК і РНК РРСФР “Про зміну Кодексу законів про акти громадянського стану, шлюбне, сімейне і опікунське право” й було введено главу “Про усиновлення” (ст. 182-183.9).

В той період на території України 30 червня 1919 року Рада Народних Комісарів (РНК) Української РСР прийняла Сімейний кодекс УРСР, який так і не набув чинності через воєнні дії в державі, але, на відміну від сімейного законодавства РРСФР, містив дві статті про усиновлення, а процесуальна сторона питання залишилася поза увагою. Так, в ті часи на Українській РСР усиновлення не заборонялось і вже з початку 1920 року суди почали приймати рішення про усиновлення [12, с. 59].

Важливим моментом в історії розвитку цивільного процесуального права є схвалення ВУЦВК 30 липня 1924 р. і набуття чинності 1 жовтня 1924 р. Цивільного процесуального кодексу Української СРР, як першого основного систематизованого джерела радянського процесу в Україні у ті роки. Пізніше у 1929 р., у зв’язку із змінами в адміністративно-територіальному устрої, було прийнято оновлений Цивільний процесуальний кодекс, однак зазначений документ порядок здійснення усиновлення не визначав.

В Українській РСР уперше повноцінного законодавчого регулювання досліджуваній інститут набуває, також як і в РРСФР, 31 травня 1926 року з прийняттям на 3-й сесії ВУЦВК 9-го скликання Кодексу законів про сім’ю, опіку, подружжя та про акти громадянського стану Української РСР.

Таким чином, з 1926 року відповідно до Положень Розділу I гл. 5 “Усиновлення (удочеріння)” вищевказаного документа вирішення питання про усиновлення було делеговано опікунським установам, і така практика тривала аж до 1996 року.

Усиновлення за заявою усиновителя проводилось органами опіки і піклування за місцем проживання усиновителя, шляхом перевірки обставин його проживання та усиновленого задля переконання, що цей акт не буде здійснено з метою експлуатації неповнолітніх, а також усиновитель зможе представити умови для нормального фізичного та духовного розвитку усиновленого. Так само усиновитель повинен був пред’явити медичну довідку про стан свого здоров’я та здоров’я членів своєї сім’ї, з якими він разом проживає та з якими буде проживати усиновлений (ст. 41 Кодексу законів про сім’ю, опіку, подружжя та про акти громадянського стану Української РСР 1926 р.).

Усиновлення обов’язково реєструвалося в загальному порядку реєстрації актів громадянського стану. Реєстрація проходила в містах та в районних центрах та здійснювалась міськими та районними відділами (бюро) записів актів громадянського стану, а в сільській місцевості і робочих селищах – сільським і селищними радами, й була безкоштовною [13, с. 56].

В окремих випадках, скасування усиновлення могло бути здійснене за рішенням суду на підставі заяви державного органу, громадської організації або приватної особи, якщо цього вимагали інтереси дитини. Така заява подавалась до органу опіки, який потім вирішував питання щодо подальшого руху заяви.

У судовому порядку могло також розглядатися питання встановлення факту реєстрації усиновлення відповідно до редакції вищевказаного кодексу від 1954 року. Так, дана процедура здійснювалась за умови неможливості отримання заінтересованою особою документів на підтвердження зазначеного факту чи за умови неможливості відновлення втрачених або знищених документів. Справи розглядалися народними судами за заявою заінтересованих осіб за місцем їх проживання. Законодавством не допускалося встановлення факту усиновлення в судовому порядку, якщо усиновлений або усиновитель помре до того часу, як усиновлення було оформлено належним чином [13, с. 69].

Наступним кроком було затвердження Верховною Радою СРСР 8.12.1961 р. (введені в дію з 1.05.1962 р.) Основ цивільного судочинства Союзу РСР і союзних республік та прийняття на його основі 18 липні 1963 р. Верховною Радою УРСР нового Цивільного процесуального кодексу УРСР, що був введений в дію 1 січня 1964 р. Також, Кодексом про шлюб та сім’ю Української РСР від 30 липня 1969, який був введений Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 17 жовтня 1969 року “Про порядок і введення в дію Кодексу про шлюб та сім’ю Української РСР”, як й вищевказаними кодифікованими актами, був збережений адміністративний порядок усиновлення.

Так, усиновлення допускалося лише щодо неповнолітніх дітей за рішенням виконавчого комітету районної чи міської ради народних депутатів (згодом районної, міської адміністрації). Цей нормативно-правовий акт вперше закріплював заходи забезпечення таємниці усиновлення.

Кодекс передбачав можливість скасування усиновлення, а також визнання його недійсним, тільки в судовому порядку на підставі заяви державного органу, громадської організації чи приватної особи, якщо цього вимагали інтереси дитини. При розгляді таких справ необхідним було подання письмового висновку органів опіки і піклування,

а також участь в судовому засіданні представника цього органу й прокурора. У зв'язку з цим зверталася увага на правові наслідки таких дій.

Отже, у радянський період разом із адміністративним порядком розгляду справи про усиновлення, існувала диференційована процедура скасування усиновлення: адміністративна, якщо усиновлення здійснювалося за відсутності згоди батьків дитини, та судова, якщо цього вимагали інтереси дитини. Як слушно зазначає Г.І. Вершиніна, поступові зміни інституту усиновлення та скасування усиновлення, що в різні періоди регулювалися нормами матеріального права, до середини 1990-х років послідовно привели законодавця до думки про те, що усиновлення є комплексною категорією, у зв'язку з чим має регулюватися процесуальним та матеріальним законодавством [14, с. 12].

Згодом Президія Верховної Ради Української РСР видає Указ “Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю Української РСР” від 1 вересня 1980, після чого ст.160 кодексу встановлювала, що реєстрацію усиновлення на підставі рішення виконавчого комітету проводять відділи запису актів громадянського стану виконавчих комітетів районних, міських, районних у містах Рад народних депутатів.

Наступними актами були інструктивно-методичні рекомендації з питань усиновлення (удочеріння) неповнолітніх для органів народної освіти та охорони здоров'я, що регламентував перелік документів, необхідних для оформлення усиновлення, порядок підготовки матеріалів, реєстрації та ін. [15].

Переломним моментом, що призвів до суттєвих змін у нормативно-правовому регулюванні інституту усиновлення, стало виявлення правоохоронними органами масових фактів незаконного усиновлення дітей України з боку іноземних громадян та проведення розслідування цих кримінальних справ.

Так, усиновлення іноземними громадянами, супроводжувалося численними випадками складання фіктивного документа про смерть новонародженого з метою його продажу за кордон, підміни дітей у пологових будинках, винесення рішення про усиновлення у день звернення, що підтвердились висновком постійної Комісії Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин.

Вказані випадки змусили розпочати підготовку змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю 1969 р. Отже, Постановою Верховної Ради України від 26 липня 1994 р. було схвалено у першому читанні проект Закону України “Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю”. З тих же причин з цього моменту було накладено тимчасовий мораторій на усиновлення дітей, які є громадянами України, іноземними громадянами.

Законодавцем було прийнято рішення запобігти різного роду порушень – віднести розгляд та вирішення справ про усиновлення до судової юрисдикції. Закон України “Про внесення доповнень до Цивільного процесуального кодексу України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю України” (зміни щодо порядку усиновлення дітей)” введено в дію з дня його опублікування – 24 липня 1996 року.

Судовий розгляд, як слушно зазначає В.В. Комаров, максимально забезпечує здійснення процедури усиновлення з дотриманням передбаченого законом порядку шляхом встановлення обставин, з якими закон пов'язує настання відповідних правових наслідків, і тому є гарантією ухвалення законного й обґрунтованого рішення та ефективного захисту прав та інтересів дитини та інших заінтересованих у розгляді справи осіб [16, с. 135]. На сучасному етапі розвитку суспільства такий розгляд є історично виправданим, оскільки не можна не погодитись, що сам інститут усиновлення є досить пластичним, тобто змінювався під впливом певних подій та життєвих реалій в державі.

Найважливішим нормативно-правовим актом в системі регулювання інституту усиновлення в Україні, після Конституції України 1996 року та Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року (набув чинність 1 січня 2004 року), став Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р.

На сьогоднішній день, ЦПК України в редакції від 3 жовтня 2017 року детально регулює порядок судочинства в цивільних справах й містить главу “Розгляд судом справ про усиновлення”. Правове регулювання досудового етапу здійснюється на підставі постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей” від 8 жовтня 2008 року № 905 та Сімейним кодексом України.

На сучасному етапі розвитку державності Україна стоїть на шляху входження до Європейського Союзу, що передбачає імплементацію європейських стандартів і підходів до забезпечення прав дітей, основні напрями яких визначено Стратегією Ради Європи з прав дитини (2016 – 2021 рр.). Так, Концепція Державної соціальної програми “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2021 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р., налаштована на забезпечення продовження послідовної імплементації положень Конвенції ООН про права дитини та розбудови ефективної системи захисту прав та інтересів дитини.

Як вірно зазначає О.В. Розгон, особливе значення для питання усиновлення має Європейська Конвенція про усиновлення дітей, яку було ратифіковано 15 лютого 2011 року. Ратифікація вказаної Конвенції була також передбачена інтеграцією в Європейський Союз та необхідністю узгодження українського законодавства з європейськими приписами [17, с. 139]. Відповідно до ст. 4 вказаного міжнародного документа усиновлення вважається дійсним лише за умови, якщо воно вчинене судовим або адміністративним органом (“компетентним органом”).

Висновки.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно звернути увагу, що розбудовуючи власну державу, український народ протягом багатьох століть знаходився під владою інших держав, що позначилось на формуванні вітчизняної нормативно-правової бази, в тому числі щодо усиновлення. Аналіз історичних документів, що діяли на території України в різні часи, дає можливість говорити про несаможітний рецептивний характер законодавства.

Сучасний період також визначає залежність українських поглядів від європейських принципів побудови сім'ї, що позначається на гармонізаційних процесах у сфері регулювання інституту усиновлення.

Таким чином, огляд історичного процесу розвитку процесуального інституту усиновлення на території України вимагає осмислення проблем періодизації з метою позитивного вдосконалення в майбутньому.

Використана література

1. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Організація та методологія наукових досліджень: навч. посіб. Харків: Право, 2017. 448 с.
2. Ковальчук І. В. Передумови виникнення інституту усиновлення на території України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. № 13. С. 29-34.
3. Стефанчук Р.А. Гражданский кодекс Галиции 1797 г. как одна из первых мировых кодификаций гражданского законодательства. *Часопис цивілістики*. 2016. Вип. 20. С. 227-230.

4. Ковальчук І.В. Становлення інституту усиновлення на території Галичини, Північної Буковини та Закарпаття за часів Австрійської імперії. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). С. 69-75
5. Косенко Н.П. Становлення та розвиток інституту усиновлення в сімейному законодавстві. *Юридична наука*. 2013. № 12. С. 15-21.
6. Ковальчук І.В. Усиновлення, як соціально-правове явище на території України до середини XVIII ст. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. №1. С. 10-15.
7. Іванова М.М. Становлення і розвиток законодавства України про усиновлення. *LEX PORTUS*. 2018. № 3 (11) С. 241-255.
8. Законодательство России. Свод законов Российской Империи. Изд. в 16-и т. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?empire&nochache> (дата звернення: 19.08.2018).
9. Энгельман И.Е. Курс русского гражданского судопроизводства. Юрьев, 1912. 632 с.
10. Буянова Е.В. Особенности процессуального порядка усыновления по Уставу гражданского судопроизводства 1864 года. *Актуальные проблемы российского права*. 2007. № 2. С. 284-290.
11. Гражданский процесс: учебник / под ред. В.А. Мусина, Н.А. Чечиной, Д.М. Чечота. Москва, 2000. 313 с.
12. Ковальчук І.В. Особливості правового регулювання усиновлення на українських землях у період становлення радянської державності (1917 – 1926 роки). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2012. № 19. С. 58-61.
13. Кодекс законов о семье, опеке, браке и актах гражданского состояния Украинской ССР: принят 3-й сессией Всеукр. Центр. Исполнительного Ком-та 9 созыва 31 мая 1926 г. Официальный текст с изменениями на 10 окт. 1954 г. и с приложением постатейно-систематизированных материалов. Москва: Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1954. С. 102
14. Вершинина Г.И. Процессуальные особенности судопроизводства по делам об усыновлении: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Саратов, 2007. 22 с.
15. Про введення в дію інструктивно-методичних рекомендацій з питань усиновлення (удочеріння) неповнолітніх та застосування їх у практичній діяльності органів народної освіти та охорони здоров'я: Наказ МОЗ СРСР та Держкомосвіти СРСР від 31.01.91 р. № 55/40. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0055400-91> (дата звернення: 18.05.2018)
16. Комаров В.В., Світлична Г.О., Удальцова І.В. Окреме провадження: монографія. Харків, 2011. 312 с.
17. Розгон О.В. Значення імплементації норм міжнародного права щодо усиновлення в національне законодавство. *Альманах міжнародного права*. 2016. № 13. С. 135-142.

~~~~~ * * * ~~~~~